

puszczenie dowodu z zeznań świadka koronnego” tak, ażeby zobowiązanie się podejrzanego do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem zawsze stanowiło przesłankę nadania mu statusu świadka koronnego. Omówiona już, przewidziana przez art. 10 ust. 3 ustawy o świadku koronnym, sankcja, jaką w razie niewywiązania się przez niego ze złożonego zobowiązania oraz jej konsekwencje procesowe stanowiłyby w takiej sytuacji wystarczającą gwarancję praw pokrzywdzonego w analizowanym zakresie. Niedoskonałość tego mechanizmu ujawniałaby się jednak w przypadku, gdyby naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem przez kandydata do roli świadka koronnego było niemożliwe, a wartość dowodowa jego zeznań w konkretnym przypadku miałyby szczególne znaczenie dla prowadzonego przeciwko pozostałym współoskarżonym postępowania.

Drugi sposób wiązałby się z umożliwieniem pokrzywdzonemu w takiej sytuacji zastępczego skierowania powództwa przeciwko Skarbowi Państwa, reprezentowanemu przez odpowiednie *statio fisci*. Takie nadanie, reprezentowanemu przez odpowiednie *statio fisci* Skarbowi Państwa, legitymacji biernej w postępowaniu cywilnym ułatwiłoby pokrzywdzonemu dochodzenie roszczeń cywilnych, wynikających bezpośrednio z popełnionego przestępstwa, od świadka koronnego objętego ochroną. Skarbowi Państwa zaś powinno przysługiwać w takiej sytuacji roszczenie regresowe zwrotne w stosunku do osoby, która chroniona jest jako świadek koronny. Przyznanie Skarbowi Państwa takiego roszczenia byłoby środkiem dopingującym osobę, która uzyskała status świadka koronnego, do aktywności we wskazaniu dowodów, które ograniczałyby jej odpowiedzialność odszkodowawczą. W przeciwnym bowiem razie, świadek koronny nie miałby żadnego interesu we wskazaniu dowodów, które mogłyby ograniczyć wygórowane żądanie pokrzywdzonego w postępowaniu toczącym się bez jego udziału. Mechanizm ten może budzić zastrzeżenia z powodu angażowania w postępowanie Skarbu Państwa, przy niepewnej skuteczności przyszłego dochodzenia roszczenia regresowego. Decydując się na zwalczanie przestępczości zorganizowanej przy pomocy instytucji świadka koronnego oraz gwarantując — w pewnych sytuacjach — osobie, która uzyska taki status objęcie programem ochrony zgodnie z art. 14 ust. 1 oraz z art. 18a ustawy o świadku koronnym, ustawodawca nie może jednak pozbawiać pokrzywdzonego prawa do skutecznego dochodzenia roszczeń cywilnych wynikających z przestępstwa popełnionego przez osobę, która uzyskała status świadka koronnego.

BARBARA STAŃDO-KAWECKA

KOMPENSACJA SZKODY W POSTĘPOWANIU Z NIELETNIMI W UJĘCIU PRAWNOPORÓWNAWCZYM

W ciągu mniej więcej stu lat, jakie upłynęły od czasu, kiedy prawo karne nieletnich zaczęło wyodrębniać się z prawa karnego dorosłych, postępowanie z nieletnimi niejednokrotnie było obszarem, na którym testowano nowe koncepcje i instytucje. Relatywnie częste eksperymentowanie w postępowaniu z nieletnimi wynika stąd, że na ogół łatwiej jest uzyskać poparcie społeczne dla nowych form reakcji na przestępczość nieletnich niż dorosłych, a ponadto przepisy prawa karnego nieletnich z reguły są bardziej elastyczne, co z kolei umożliwia wprowadzenie do praktyki nieznanych wcześniej rozwiązań bez konieczności dokonywania zmian na płaszczyźnie legislacyjnej. W ten sposób ewentualne późniejsze zmiany ustawodawcze dotyczą już instytucji sprawdzonych w praktyce i ocenionych przez nią pozytywnie.

W ostatnim ćwierćwieczu w wielu krajach właśnie na obszarze postępowania z nieletnimi eksperymentowano z takimi sposobami reakcji na przestępczość, które mieszczą się w nurcie sprawiedliwości naprawczej (*restorative justice*).¹ Kompensacyjnej funkcji prawa karnego nie można oczywiście wiązać wyłącznie z pojawieniem się tego nurtu, jednak trudno też zaprze-

¹ Termin „sprawiedliwość naprawcza” w odniesieniu do *restorative justice* używany jest m.in. w: B. Czarniecka-Działuk, D. Wójcik (red.), *Mediacja. Nietelni przestępcy i ich ofiary*. Warszawa 1999, s. 14 i n. Pojęcie *restorative justice* w polskiej literaturze prawniczej tłumaczone jest także w inny sposób: jako „sprawiedliwość zadośćuczynieniowa” (por.: E. Bieńkowska, B. Czarniecka-Działuk, D. Wójcik, *Postępowanie mediacyjne w nowej kodyfikacji karnej* (w:) *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze*, z. 14, Warszawa 1998, s. 209) lub jako „sprawiedliwość kompensacyjna” (N. Christie, *Granice cierpienia*, Warszawa 1991, s. 115).

czyć, że wraz z rozwojem teorii i praktyk sprawiedliwości naprawczej zakres oraz sposoby kompensaty szkody spowodowanej przestępstwem uległy daleko idącym zmianom.

1. ROZWÓJ KONCEPCJI SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ

Początki nowego nurtu w prawie karnym i w polityce kryminalnej, określanego jako sprawiedliwość naprawcza, przypadają na połowę lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia. W tym czasie koncepcja sprawiedliwości naprawczej rozwijana była przez praktyków realizujących programy pojednania sprawcy z ofiarą (*Victim/Offender Reconciliation Programme*) w Kanadzie oraz w niektórych rejonach Stanów Zjednoczonych.² Od chwili zainicjowania pierwszego takiego programu w Ontario w 1974 r. w odniesieniu do nieletnich sprawców i ich ofiar nastąpił znaczący rozwój założeń teoretycznych tej koncepcji oraz związanych z nią praktyk.

Zwolennicy sprawiedliwości naprawczej odrzucają monopol państwa w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych oraz definicję przestępstwa jako naruszenia prawa. Ich zdaniem przestępstwo oznacza coś więcej niż tylko naruszenie prawa, wyrządza ono szkodę i dlatego pierwszą reakcją społeczną na jego popełnienie powinno być podjęcie próby jej naprawienia. Może to nastąpić w drodze zaoferowania ofierze pomocy ze strony państwa lub organizacji społecznych. Jeżeli jednak sprawca przestępstwa został wykryty, to należy również od niego oczekiwać, że naprawi wyrządzoną przez siebie szkodę przez zapłatę odszkodowania lub wykonanie określonej pracy na rzecz ofiary. W przypadku gdy ofiara jest nieznaną lub nie jest zainteresowana naprawieniem szkody, sprawca może wyrównać skutki swojego zachowania przez zapłatę pewnej sumy lub wykonanie określonej pracy na rzecz społeczności lokalnej.³

Sprawiedliwość naprawcza w myśl teoretyków tego nurtu zmierza do zapewnienia równowagi pomiędzy prawami i zobowiązaniami ofiar, sprawców, społeczeństwa i państwa, zakładając współpracę państwa i społeczeństwa w celu stworzenia warunków, które sprzyjają rozwiązaniu konfliktu przez

² D.W. Van Ness, *Restorative Justice and International Human Rights* (w:) B. Galaway, J. Hudson (red.), *Restorative Justice: International Perspectives*, Amsterdam 1996, s. 23; M. Wright, *Geneza i rozwój sprawiedliwości naprawczej* (w:) B. Czarniecka-Działuk, D. Wójcik (red.), *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary*, Warszawa 1999, s. 22–24.

³ M. Wright, *Restorative Justice: from Punishment to Reconciliation — The Role of Social Workers*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 1998, nr 3, s. 269.

sprawców i ofiary oraz ich pojednaniu. W tym kontekście zadaniem władz państwowych jest przywracanie porządku przez ułatwienie naprawienia szkody wyrządzonej ofierze oraz rzetelne i uczciwe traktowanie sprawcy, społeczeństwo zaś powinno angażować się w przywrócenie pokoju pomiędzy sprawcą i ofiarą.⁴ Społeczeństwo, a ściślej mówiąc społeczności lokalne powinny pomagać ofierze, a jednocześnie udzielać wsparcia sprawcy w jego reintegracji społecznej przez podejmowanie takich działań jak np. zapewnienie mu możliwości udziału w terapii lub w treningu umiejętności społecznych czy też ułatwienie mu podjęcia pracy, aby w ten sposób zdobył środki potrzebne do zapłaty odszkodowania. Celem reakcji na przestępstwo, zgodnie z założeniami sprawiedliwości naprawczej, nie jest zrównoważenie wyrządzonej nim szkody przez zadanie sprawcy dolegliwości. Zamiast kolejnej szkody, tym razem dotyczącej sprawcy, sprawiedliwość naprawcza zakłada naprawienie szkody wyrządzonej uprzednio, czynienie dobra i uzdrawianie.⁵

Pomimo licznych opracowań dotyczących genezy i podstawowych założeń koncepcji sprawiedliwości naprawczej, precyzyjna odpowiedź na pytanie, czym jest ta sprawiedliwość, nadal nastęrcza sporo trudności.⁶ Pojęcie sprawiedliwości naprawczej na ogół definiowane jest w sposób negatywny. Autorzy poszczególnych opracowań traktują sprawiedliwość naprawczą jako nowy paradygmat w prawie karnym i kładą nacisk na to, czym sprawiedliwość naprawcza nie jest, w drodze przeciwstawienia jej tradycyjnym paradygmatom, tj. retributywnemu i resocjalizacyjnemu. I tak np. według Walgrave'a i Geudensa rozwój koncepcji sprawiedliwości naprawczej pozwala na wyróżnienie trzech modeli reakcji na przestępczość: retributywnego, resocjalizacyjnego oraz naprawczego.⁷ Każdy z tych trzech paradygmatów ich zdaniem odmiennie ujmuje takie kwestie, jak punkt odniesienia reakcji na przestępstwo, środki, cele i kryteria tej reakcji, pozycja ofiary i kontekst społeczny (Tabela 1).

⁴ D.W. Van Ness, *Restorative...*, s. 24–28.

⁵ M. Wright, *Restorative...*, s. 270.

⁶ B.D. Meier, *Sprawiedliwość naprawcza — zarys koncepcji* (w:) B. Czarniecka-Działuk, D. Wójcik (red.), *Mediacja...*, s. 39. Por. także: B.D. Meier, *Restorative Justice — A New Paradigm in Criminal Law?*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 1998, nr 2, s. 125.

⁷ L. Walgrave, H. Geudens, *The Restorative Proportionality of Community Service for Juveniles*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 1996, nr 4, s. 362–364.

Tabela 1: Modele reakcji na przestępczość

	Model retributywny	Model resocjalizacyjny	Model naprawczy
Punkt odniesienia (Reference)	Przestępstwo (Offence)	Osoba sprawcy (Criminal person)	Straty (Losses)
Środki (Means)	Natężenie dolegliwości (Inflicting harm)	Resocjalizacja sprawcy (Treating a person)	Obowiązek kompensaty (Obligation to repair)
Cele (Objectives)	Równowaga moralna i prawna (Juridical-moral balance)	Konformizm (Conformism)	Eliminacja strat (Elimination of losses)
Pozycja ofiary (Victim's position)	Drugoplanowa (Secondary)	Drugoplanowa (Secondary)	Centralna (Central)
Kryteria oceny reakcji (Evaluation criteria)	Kara zasłużona (Just desert)	Zachowanie konformistyczne (Conform behaviour)	Usatysfakcjonowanie stron (Satisfied parties)
Kontekst społeczny (Societal context)	Państwo sily (State of power)	Państwo opiekuńcze (Welfare state)	Państwo negocjujące (Empowering state)

Założenia trzech modeli reakcji na przestępczość przedstawiono za: L. Walgrave, H. Geudens, *The Restorative Proportionality of Community Service for Juveniles*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 1996, nr 4, s. 362.

Jak zauważył B.D. Meier, traktowanie sprawiedliwości naprawczej jako nowego, obiecującego i alternatywnego paradygmatu wymiaru sprawiedliwości nie pozwala na zdefiniowanie jej istoty i pomija szereg kwestii wywołujących kontrowersje i wątpliwości co do realizacji celów prawa karnego, zasady równości wobec prawa i gwarancji procesowych dla sprawcy.⁸ On sam zaproponował nieco inne ujęcie sprawiedliwości naprawczej, zgodnie z którym stanowi ona nie tyle alternatywę do tradycyjnego systemu wymiaru sprawiedliwości, ile alternatywę do tradycyjnego pojęcia kary. Sprawiedliwość naprawcza i sprawiedliwość retributywna mogą być postrzegane: „jako dwutorowy proces przywracania ładu po wystąpieniu przestępstwa: im mniejszy interes publiczny w formalnym orzeczeniu o winie i karze, tym większy zakres stosowania zadośćuczynienia i porozumienia jako jedynych form reagowania na przestępstwo i *vice versa*”.⁹ Sprawiedliwość naprawcza nie eliminuje zatem tradycyjnego systemu wymiaru sprawiedliwości, a jedynie stanowi jego uzupełnienie, przy czym o tym, na ile może ona zastąpić sprawiedliwość retributywną, decyduje przede wszystkim waga popełnionego przestępstwa. Jednocześnie Meier opowiada się za przyznaniem pierwszeństwa konstruktywnym, społecznym formom postępowania mediacyjnego przed tradycyjnymi, represyjnymi formami sprawiedliwości karnej, o ile sprawiedliwość naprawcza jest w stanie realizować funkcje kontroli przestępczości oraz zachowania ładu i pokoju. Wymiar sprawiedliwości o charakterze represyjnym powinien znajdować zastosowanie jako *ultima ratio* wtedy, gdy „wydaje się być jedynym sposobem przywrócenia ładu naruszonego w wyniku przestępstwa”.¹⁰

Przy wszystkich swoich brakach koncepcja sprawiedliwości naprawczej w ostatnich latach spowodowała znaczące zmiany w myśli kryminologicznej i w praktyce. Te ostatnie wyrażają się w realizacji coraz większej liczby programów mieszczących się w jej nurcie.¹¹ Do najbardziej rozpoznanych należą programy pojednania sprawcy z ofiarą (*victim/offender reconciliation*), określane także jako mediacja pomiędzy sprawcą i ofiarą (*victim/offender mediation*). W ciągu dwudziestu lat od przeprowadzenia pierwszego programu pojednania sprawcy z ofiarą ich liczba zwiększyła

⁸ B.D. Meier, *Restorative...*, s. 125 i n.

⁹ B.D. Meier, *Sprawiedliwość...*, s. 46.

¹⁰ Tamże, s. 47.

¹¹ J. Braithwaite, *Restorative Justice* (w:) M. Tonry (red.), *Crime & Punishment*, Nowy Jork-Oksford 1998, s. 323.

się do ok. 300 w Ameryce Północnej i ponad 500 w Europie.¹² Do innych programów i praktyk opartych na założeniach sprawiedliwości naprawczej zalicza się pracę na rzecz społeczności lokalnej, grupowe konferencje rodzinne, trening empatii czy tzw. grupy orzekające (*sentencing circle*).¹³ Zainteresowanie koncepcją sprawiedliwości naprawczej i proponowanymi przez nią rozwiązaniami rosło w ostatnich dekadach pod wpływem takich czynników, jak:

- a) upadek ideologii resocjalizacji i związany z nim kryzys racjonalizacji karnania,
- b) poszukiwanie sposobów reakcji na przestępczość alternatywnych do kosztownej i mało skutecznej kary pozbawienia wolności,
- c) zwrócenie uwagi na pozycję ofiary w procesie karnym i rozwój ruchu na rzecz poprawy sytuacji ofiar przestępstw.¹⁴

Większość programów związanych z koncepcją sprawiedliwości naprawczej realizowana była najpierw w dziedzinie postępowania z nieletnimi w drodze zmiany praktyki reagowania na popełnione przez nich przestępstwa. Z reguły dopiero po uzyskaniu pozytywnej oceny programy te stawały się podstawą zmian legislacyjnych w prawie karnym nieletnich, a często także dorosłych. W ramach tego opracowania nie sposób przedstawić wszystkich zmian, jakie w ciągu ostatnich lat zaszły w sposobach traktowania nieletnich w licznych krajach europejskich i pozaeuropejskich w związku z rozwojem nurtu sprawiedliwości naprawczej. Wydaje się jednak, że spośród tych krajów na szczególną uwagę zasługują dwa, a mianowicie Nowa Zelandia i Austria. W obydwu tych krajach pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku znowelizowano przepisy dotyczące zasad traktowania nieletnich, wprowadzając rozwiązania odpowiadające ideom sprawiedliwości naprawczej, w szerokim zakresie zorientowane na kompensatę szkody wyrządzonej przestępstwem i przywrócenie naruszonego pokoju społecznego przy aktywnym udziale sprawcy, ofiary i społeczności lokalnej. Zarówno w Austrii, jak i w Nowej Zelandii przyjęto zasadę, iż formalne skazanie nieletniego po przeprowadzeniu postępowania karnego stanowi *ultima ratio*, co z procesowego punktu widzenia oznacza posłużenie się instytucjami o charakterze *diversion*,¹⁵ zmierzający-

¹² J. Braithwaite, *Restorative...*, s. 323; M.S. Umbreit, *Restorative Justice Through Victim-Offender Mediation: A Multi-Site Assessment*, *Western Criminology Review* 1998 1(1). [On line]. Dostępne w Internecie: <http://wcr.sonoma.edu/v1n1/umbreit.html>.

¹³ O praktykach i programach mieszczących się w nurcie sprawiedliwości naprawczej piszą m.in.: M. Wright, *Geneza...*, s. 22–36; M.S. Umbreit, *Restorative...*

¹⁴ M.S. Umbreit, *Restorative...*

¹⁵ W polskiej literaturze prawniczej brak jest utartego zwrotu odpowiadającego terminowi *diversion*. W dosłownym tłumaczeniu *diversion* oznacza „zawrócenie”, „odwrócenie” (por.: *Longman Dictionary of Contemporary English*, Warszawa 1990, s. 298).

mi do odwrócenia i zawrócenia relatywnie dużej liczby nieletnich z postępowania karnego na etapach poprzedzających wydanie wyroku. Tym, co różni obydwie te kraje, są nieco inne praktyki realizacji przyjętych założeń. O ile przepisy dotyczące postępowania z nieletnimi w Nowej Zelandii istotną rolę przyznają grupowym konferencjom rodzinnym (*family group conferences*), to w austriackim prawie karnym nieletnich podobne znaczenie ma tzw. pozasądowe naprawienie szkody (*Außergerichtlicher Tatausgleich*).

2. SYSTEM POSTĘPOWANIA Z NIELETNIMI W NOWEJ ZELANDII

W 1989 r. uchwalono w Nowej Zelandii Ustawę o dzieciach, młodzieży i ich rodzinach (*Children, Young Persons and Their Families Act*), regulującą m.in. zasady odpowiedzialności i tryb postępowania w sprawach nieletnich, tj. osób, które popełniły przestępstwo po ukończeniu 14, a przed ukończeniem 17 lat.¹⁶ Jakkolwiek podczas dyskusji na temat wprowadzenia grupowych konferencji rodzinnych do postępowania z nieletnimi nie odwoływano się do pojęcia sprawiedliwości naprawczej, to jednak nie ulega wątpliwości, że ich funkcje dokładnie odpowiadają założeniom tej koncepcji. Grupowe konferencje rodzinne mają bowiem na celu:

- a) naprawienie szkody powstałej w wyniku przestępstwa popełnionego przez nieletniego,
- b) wciągnięcie osób dotkniętych skutkami przestępstwa w określenie stosownej reakcji,
- c) poprawę sytuacji zarówno nieletnich sprawców, jak i ich ofiar.¹⁷

System sądownictwa dla nieletnich w Nowej Zelandii opiera się na zasadzie rozdziału spraw związanych z opieką i ochroną dzieci i młodzieży oraz spraw o przestępstwa popełnione przez nieletnich. Jeśli chodzi o pierwszą kategorię spraw, to należą one do kompetencji sądów rodzinnych, natomiast sprawy karne nieletnich z reguły rozpatrywane są przez sądy dla nieletnich (*Youth Courts*). Wyjątkowo sprawy o najpoważniejsze przestępstwa popeł-

¹⁶ F.W.M. McElrea, *The New Zealand Youth Court: A Model for Use with Adults* (w:) B. Galaway, J. Hudson (red.), *Restorative...*, s. 74.

¹⁷ A. Morris, G. Maxwell, *Restorative Justice in New Zealand: Family Group Conferences as a Case Study*, *Western Criminology Review* 1998 1(1). [On line]. Dostępne w Internecie: <http://wcr.sonoma.edu/v1n1/morris.html>.

nione przez nieletnich mogą być rozpoznane przez sąd karny dla dorosłych, o ile sędzia dla nieletnich nie zadecyduje o pozostawieniu ich w sądzie dla nieletnich.¹⁸

Przepisy Ustawy o dzieciach, młodzieży i ich rodzinach przewidują, że nieletni sprawcy drobnych przestępstw i ci, którzy popełnili przestępstwo po raz pierwszy, mogą być zawróceni z drogi formalnego postępowania karnego za pomocą natychmiastowego ostrzeżenia przez policję (*diversion* bez interwencji). O ile w ocenie policji istnieje potrzeba podjęcia dalszych działań, sprawa nieletniego przekazywana jest do specjalnej sekcji policyjnej (*Youth Aid Section*). Zatrudnieni w niej policjanci mogą poprzestać na udzieleniu nieletniemu ostrzeżenia w obecności rodziców, zażądać przeproszenia pokrzywdzonego, zobowiązać nieletniego do wykonania pracy na rzecz społeczności lokalnej lub nałożyć na niego inne obowiązki. W połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku na tym etapie kończyło się postępowanie w przypadku ok. 80% nieletnich sprawców. W 1996 r. 22% spośród nich otrzymało natychmiastowe ostrzeżenie, a wobec 59% odpowiednie środki o charakterze *diversion* z interwencją zostały zastosowane przez policyjną sekcję ds. nieletnich.¹⁹

W przypadku nieletnich sprawców poważniejszych przestępstw, a także sprawców powrotnych, co do których stosowano już wcześniej środki pozostające w zakresie kompetencji policji, przekazuje ona sprawę grupowej konferencji rodzinnej bądź kieruje ją do sądu dla nieletnich. Przekazanie sprawy nieletniego bezpośrednio do sądu możliwe jest tylko wtedy, gdy został on wcześniej aresztowany, przy czym nie wyklucza to zwołania grupowej konferencji rodzinnej w późniejszym terminie, ponieważ sąd może skierować również sprawę na konferencję, jeśli nieletni nie zaprzecza popełnieniu zarzucanego mu czynu, a także wtedy, gdy popełnienie przez niego zarzucanego mu czynu zostało stwierdzone w postępowaniu przed sądem.

Przekazanie sprawy nieletniego grupowej konferencji rodzinnej w praktyce oznacza przekazanie jej koordynatorowi ds. nieletnich (*youth justice coordinator*), który jest pracownikiem organów pomocy społecznej. Jego zadaniem jest aranżowanie, uczestniczenie i pomoc w przeprowadzeniu konferencji. Oprócz koordynatora w konferencji biorą udział: nieletni, członkowie jego rodziny w szerokim rozumieniu tego terminu, ofiara, jej przedstawiciele, obrońca nieletniego, o ile nieletni prosił o przydzielenie mu obrońcy, policjant (z reguły jest to policjant zatrudniony w sekcji ds. nieletnich), pracownik socjalny oraz każda inna osoba wskazana przez rodzinę ofiary lub sprawcy.

¹⁸ F.W.M. McElrea, *The New Zealand...*, s. 70.

¹⁹ A. Morris, G. Maxwell, *Restorative...*

Niestawienie się ofiary zaproszonej do udziału, ewentualnie popełnienie tzw. przestępstwa bez ofiar, nie stoi na przeszkodzie konferencji, która nadal ma możliwość skonfrontowania sprawcy ze szkodliwymi skutkami jego zachowania.²⁰ Przeszkodą jest natomiast nieprzyznanie się nieletniego do popełnienia zarzucanego mu czynu.²¹

W trakcie konferencji ma miejsce dyskusja na temat okoliczności czynu i możliwych sposobów naprawienia szkody. Uczestniczące w niej osoby wymieniają pomiędzy sobą informacje dotyczące rodzaju popełnionego przestępstwa, jego skutków dla ofiary, motywów działania nieletniego i uprzednio dokonanych przez niego przestępstw. Każdy z uczestników może zabrać głos na temat samego czynu oraz proponowanych sposobów naprawienia szkody. Nieletniemu i jego rodzinie pozostawia się podczas konferencji czas, aby mogli przedyskutować działania i zalecenia zmierzające do wyrównania szkody i zapobieżenia powrotowi do przestępstwa, po czym wszyscy uczestnicy ponownie zbierają się razem. Nieletni i jego rodzina często przepraszają ofiarę, a przedstawiciel rodziny nieletniego przedstawia uzgodnione przez nią propozycje. W praktyce zwraca się uwagę na to, aby przebieg konferencji nie został zdominowany przez profesjonalistów. Z tego powodu jednym z zadań koordynatora ds. nieletnich jest dołożenie starań, aby każdy z uczestników zrozumiał zadania konferencji, a także aby wszystkie istotne kwestie zostały przez nich przedyskutowane.²²

W sprawach nieletnich, którzy nie zostali aresztowani, grupowa konferencja rodzinna podejmuje decyzję, czy powinny one trafić do sądu, czy też powinny być załatwione w inny sposób. W sytuacji gdy uczestnikom konferencji uda się uzgodnić plan działania, zmierzający do naprawienia szkody i przywrócenia pokoju pomiędzy rodzinami sprawcy i ofiary, a następnie plan ten zostanie wykonany, sprawa nieletniego w ogóle nie trafia do sądu. W założeniu plan działania powinien uwzględniać interesy ofiary, potrzebę wzięcia przez nieletniego odpowiedzialności za swój czyn oraz podjęcia takich środków, które mogą przyczynić się do zmniejszenia ryzyka powrotu do przestępczości. Katalog możliwych sposobów postępowania w tym zakresie jest rozległy i obejmuje m.in.: przeproszenie pokrzywdzonego, pracę na rzecz społeczności lokalnej, zapłatę odszkodowania bądź wykonanie pracy na rzecz ofiary, zakaz utrzymywania kontaktów ze współsprawcami, nakaz uczęszczania do szkoły lub uczestniczenia w programach edukacyjnych i terapeutycznych.²³

²⁰ F.W.M. McElrea, *The New Zealand...*, s. 77.

²¹ A. Morris, G. Maxwell, *Restorative...*

²² Tamże.

²³ Tamże.

W sprawach przekazanych przez sąd konferencja formułuje zalecenia co do dalszego postępowania z nieletnim. Zwykle zalecenia te również sprowadzają się do przedstawienia uzgodnionego planu działania wraz z propozycją zawieszenia postępowania na czas potrzebny do jego wykonania. Sądy dla nieletnich niemal w każdym wypadku akceptują ten plan, mając na uwadze przepisy Ustawy o dzieciach, młodzieży i ich rodzinach, która przyznaje kompetencje do decydowania o rodzaju stosowanych środków w pierwszym rzędzie grupowym konferencjom rodzinnym. Niekiedy zalecenia grupowej konferencji rodzinnej dotyczą sankcji, jakie sąd powinien orzec wobec nieletniego. Najsurowszą z nich jest trzymiesięczny pobyt w instytucji opieki społecznej połączony z sześciomiesięcznym okresem dozoru. Sprawy o zabójstwo sąd dla nieletnich może przekazać sądowi karnemu.²⁴

Wprowadzone po raz pierwszy w Nowej Zelandii, w kilka lat później grupowe konferencje rodzinne funkcjonowały także w wielu okręgach Australii. Organizacja i przebieg tych konferencji w poszczególnych okręgach Australii nieco się różniły, niemniej jednak wszystkie opierały się na podobnych zasadach:

- a) do udziału w konferencji w każdym wypadku uprawnieni byli: sprawca, osoby udzielające wsparcia sprawcy, ofiara i osoby wspierające ofiarę,
- b) wszystkim uczestnikom zapewniano możliwość wyjaśnienia, w jaki sposób popełnione przestępstwo wpłynęło na ich życie, a także możliwość zaproponowania planu działania zmierzającego do naprawienia szkody,
- c) sprawcy i jego rodzinie umożliwiano przedstawienie planu działania po wysłuchaniu wszystkich uczestników konferencji, a przed jego ostatecznym zaakceptowaniem,
- d) realizacja uzgodnionego planu działania, w szczególności jeśli chodzi o naprawienie szkody wyrządzonej ofierze i pracę na rzecz społeczności lokalnej, podlegała kontroli.²⁵

Zwolennicy upowszechnienia tego modelu postępowania z nieletnimi wskazują na jego zalety dla: sprawców, ich rodzin, i społeczeństwa. Nieletni sprawcy mają możliwość odegrania aktywnej roli w procesie rozwiązania konfliktu wywołanego przestępstwem, przy czym jest to proces pozwalający na uniknięcie stygmatyzacji i sprzyjający społecznej reintegracji. Podejście zorientowane na rodzinę i zachęcające ją do zaangażowania w sprawę nieletniego sprzyja umocnieniu rodzin i zwiększeniu ich poczucia odpowiedzial-

²⁴ F.W.M. McElrea, *The New Zealand...*, s. 77.

²⁵ K. Warner, *Australia* (w:) A. Eser, S. Walther (red.), *Wiedergutmachung im Kriminalrecht*, Freiburg im Breisgau 1997, s. 208.

ności. Ofiara z kolei zyskuje możliwość przedstawienia sprawcy skutków popełnionego przez niego przestępstwa oraz wpływu na ostateczne rozstrzygnięcie sprawy. W porównaniu z tradycyjnym procesem karnym ofiara ma też lepsze perspektywy uzyskania naprawienia szkody. Korzyścią dla społeczeństwa jest natomiast udział w rozwiązaniu konfliktu zamiast przekazania państwu kompetencji w tym zakresie. Jak stwierdziła K. Warner, grupowe konferencje rodzinne wydają się mieć każdemu coś do zaoferowania: konserwatystom proponują poważne potraktowanie przestępstwa, a liberałom — zdecentralizowane i demokratyczne rozwiązania.²⁶ Nie znaczy to jednak, że są one wolne od wad. Do najczęściej formułowanych zarzutów pod adresem modelu grupowych konferencji rodzinnych należą:

- a) pomijanie problemu nierówności społecznych i odwracanie uwagi od społecznych przyczyn przestępczości dzieci i młodzieży,
- b) rozszerzanie sieci kontroli społecznej (*net-widening*) w wyniku surowszej reakcji na przestępczość nieletnich niż ta, jaka miałaby miejsce w tradycyjnym systemie wymiaru sprawiedliwości,
- c) naruszanie zasad proporcjonalności sankcji do ciężaru czynu i spójności orzekania,
- d) naruszanie reguł rzetelnego procesu.²⁷

3. POSTĘPOWANIE Z NIELETNIMI W AUSTRII

System postępowania z nieletnimi w Austrii regulowany jest przez ustawę o sądach dla nieletnich z 1988 r. (*Jugendgerichtsgesetz 1988 — Bundesgesetz über die Rechtspflege bei Jugendstraftaten*). Istotny wpływ na kształt tej ustawy miały wyniki eksperymentu realizowanego w latach 1985–1987 w sądach i prokuraturach zajmujących się sprawami nieletnich w Wiedniu, Salzburgu, Linz i Hallein. Przedmiotem eksperymentu określanego nazwą *Modellversuch Konfliktregelung* (Modelowa próba regulowania konfliktów) była ocena możliwości reagowania na przestępczość nieletnich za pomocą środków innych niż kary orzekane na mocy wyroku skazującego po przeprowadzeniu formalnego postępowania karnego. Cele i zakres austriackiego eksperymentu z nowymi sankcjami stosowanymi wobec nieletnich wyznaczały założenia teoretyczne odwołujące się do:

²⁶ Tamże, s. 214.

²⁷ Na temat kontrowersji wokół oceny modelu grupowych konferencji rodzinnych por.: tamże, s. 214–220.

- a) nurtu umiarkowanego abolicjonizmu, który w odróżnieniu od odłamów radykalnych nie odmawiał państwu prawa karania, ale postulował zastąpienie znacznej części tradycyjnych kar mechanizmami rozwiązywania konfliktów przy udziale sprawcy, ofiary i społeczeństwa,
- b) zasady subsydiarności prawa karnego, które w pluralistycznym demokratycznym państwie prawa powinny być stosowane tylko wtedy, gdy inne mechanizmy ochrony dóbr prawnych nie są wystarczające,
- c) zasady wymienialności sankcji karnych (*Austauschbarkeit von strafrechtlichen Sanktionen*) sformułowanej w oparciu o wyniki badań empirycznych, wykazujących podobny poziom powrotu do przestępczości niezależnie od surowości reakcji karnej,
- d) ruchu na rzecz poprawy sytuacji ofiar i nurtu sprawiedliwości naprawczej.²⁸

Po uchwaleniu ustawy o sądach dla nieletnich w niektórych okręgach Austrii uruchomiono eksperymentalne programy naprawienia szkody w odniesieniu do dorosłych (*Modellprojekt Außergerichtlicher Tatausgleich bei Erwachsenen*). Na mocy ustawy z 1999 r. nowelizującej Kodeks postępowania karnego, przepisy dotyczące rozwiązań o charakterze *diversion*, wypróbowanych i sprawdzonych najpierw w postępowaniu z nieletnimi, wprowadzono również do prawa karnego dorosłych. Ustawa nowelizująca Kodeks postępowania karnego weszła w życie dnia 1 stycznia 2000.²⁹

Zgodnie z § 1 ust. 2 austriackiej ustawy o sądach dla nieletnich nieletni (*Jugendlicher*) to osoba, która ukończyła 14, a nie przekroczyła 18 roku życia. Przystępstwem nieletniego (*Jugendstraftat*) jest czyn zabroniony pod groźbą kary sądowej popełniony przez nieletniego. Ostatecznie zatem o tym, czy przestępstwo jest przestępstwem nieletniego, decyduje wiek sprawcy w chwili jego popełnienia. Przepisy materialnoprawne regulujące formy reakcji przewidziane prawem karnym nieletnich oraz odstępstwa od prawa karnego dorosłych w zakresie traktowania nieletnich zawarte są w rozdziale III ustawy zatytułowanym *Jugendstrafrecht* (Prawo karne nieletnich). Przepisy te w pierwszym rzędzie określają reakcje, które nie wiążą się z żadną ingerencją w życie nieletniego bądź zakładają jedynie niewielki stopień ingerencji. Taka kolejność przepisów ustawowych w myśl powszechnie akcepto-

²⁸ U. Jesionek, *Konfliktregelung — Tatausgleich: Erste Erfahrungen in Österreich nach der Reform des Jugendstrafrechts*, Forensia — Jahrbuch, t. 2. Berlin-Heidelberg 1991, s. 213-216; H.V. Schroll, *Entwicklung und Praxis der Diversion in Österreich aus der Sicht der Justiz (w:) Perspektiven der Diversion in Österreich. Interdisziplinäre Tagung veranstaltet von der Oberstaatsanwaltschaft Innsbruck*, Bundesministerium für Justiz, Wiedeń 1995, s. 16-19.

²⁹ U. Jesionek, *Das österreichische Jugendgerichtsgesetz*, Juridica Verlag, Wiedeń 2001, s. 29-30.

wanych w doktrynie poglądów wyznacza pewien schemat rozstrzygnięcia sprawy nieletniego, w którym zastosowanie reakcji o większym stopniu ingerencji musi być poprzedzone rozważeniem możliwości reakcji mniej intensywnej.³⁰ Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa karnego nieletnich formy reakcji na popełnione przez nich przestępstwa uszeregowane są w następującej kolejności:

- a) wyłączenie odpowiedzialności karnej 14- i 15-letnich sprawców występującego przy braku ciężkiego zawinienia (§ 4 ust. 2 pkt 2 ustawy o sądach dla nieletnich),
- b) zaniechanie ścigania (*diversion* bez interwencji) przez prokuratora lub sąd (§ 6 ustawy),
- c) odstąpienie od ścigania (*diversion* z interwencją) przez prokuratora lub sąd (§ 7 ustawy) po zapłaceniu przez nieletniego określonej sumy pieniężnej, wykonaniu pracy społecznie użytecznej, po upływie okresu próby lub pozasądowym naprawieniu szkody,
- d) orzeczenie o winie bez wymierzania kary (§ 12 ustawy),
- e) orzeczenie o winie z zastrzeżeniem kary (§ 13 ustawy),
- f) skazanie na karę grzywny lub pozbawienia wolności (z zawieszeniem wykonania całości lub części kary albo bez zawieszenia).

Reakcją bezpośrednio poprzedzającą formalne rozstrzygnięcie sprawy w drodze wydania wyroku jest *diversion* z interwencją. Po nowelizacji austriackiego Kodeksu postępowania karnego w 1999 r., w wyniku której również do postępowania karnego wobec dorosłych wprowadzono możliwość odstąpienia od ścigania (*Rücktritt von der Verfolgung*) po zapłaceniu przez podejrzanego sumy pieniężnej, wykonaniu pracy społecznie użytecznej, pozytywnym przebiegu wyznaczonego okresu próby albo po tzw. pozasądowym naprawieniu szkody, zasady stosowania wobec nieletnich *diversion* z interwencją uregulowane są w przepisach procedury karnej, a § 7 ustawy o sądach dla nieletnich wymienia jedynie pewne niewielkie różnice, jakie zachodzą pod tym względem pomiędzy dorosłymi i nieletnimi.

Zgodnie z Kodeksem postępowania karnego i ustawą o sądach dla nieletnich stosowanie wobec nieletnich *diversion* z interwencją w pierwszym rzędzie należy do prokuratora. Pomimo zarzutów formułowanych przez przedstawicieli nauki — wskazujących na to, że w przypadku *diversion* z interwencją odpowiednie decyzje należałoby zastrzec do wyłącznej kompetencji sądu — ustawodawca zdecydował o przyznaniu takich uprawnień prokura-

³⁰ W. Bogensberger, *Das Jugendgerichtsgesetz — Anspruch und Wirklichkeit*, Österreichische Juristenzeitung 1991, z. 8, s. 269; U. Jesionek, *Das österreichische...*, s. 56.

turze. Oficjalnie ustawodawca uzasadnił swoje stanowisko tym, że uzależnienie rezygnacji z prowadzenia postępowania od określonych działań podejrzanego nie stanowi reakcji obwarowanej przymusem państwowym, ponieważ podejrzanemu nie musi z tej możliwości skorzystać i w każdym wypadku może żądać wszczęcia bądź kontynuacji postępowania przed sądem. Tym niezupełnie przekonującym uzasadnieniem teoretycznym ustawodawca posłużył się w celu osiągnięcia pewnych skutków praktycznych, a mianowicie w celu uniknięcia wydłużenia postępowania karnego, jakie miałyby miejsce w razie przyznania sądowi wyłącznej kompetencji do podejmowania decyzji w tym zakresie.³¹ W wypadku gdy prokurator nie skorzystał z przyznanych mu uprawnień i wniósł akt oskarżenia bądź okoliczności uzasadniające *diversion* z interwencją ujawniły się dopiero w postępowaniu przed sądem, tę formę reakcji może stosować również sąd aż do zamknięcia rozprawy głównej.

Odstąpienie przez prokuratora od ścigania (*diversion* z interwencją) w sprawach nieletnich wymaga spełnienia następujących przesłanek:

- a) okoliczności sprawy zostały dostatecznie wyjaśnione (*hinreichende Klärung des Sachverhalts*), co w praktyce oznacza istnienie co najmniej na tyle uzasadnionego podejrzenia popełnienia przez nieletniego przestępstwa, że możliwe byłoby wniesienie aktu oskarżenia; nie jest natomiast wymagane formalne przyznanie się nieletniego do winy,
- b) czyn nieletniego zagrożony jest jedynie grzywną bądź karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 5 lat, co odpowiada zagrożeniu karą do 10 lat pozbawienia wolności w przypadku dorosłych; odstąpienie od ścigania przez prokuratora jest jednak wykluczone, gdy następstwem czynu była śmierć człowieka,
- c) wina nieletniego nie jest ciężka; w nauce i orzecznictwie przyjmuje się, że ciężka wina (*schwere Schuld*) po stronie podejrzanego zachodzi wtedy, gdy z uwagi na jego zachowanie i skutki czynu stopień winy wykracza poza stopień winy typowy dla danego rodzaju przestępstwa,³²
- d) nieletni wyraża zgodę na odstąpienie od ścigania uzależnione od wykonania przez niego określonych działań; nieletni może tę zgodę odwołać aż do ostatecznego zakończenia postępowania, powodując tym samym rozpoznanie jego sprawy w zwykłym postępowaniu sądowym,
- e) brak jest względów indywidualnoprewencyjnych przemawiających za prowadzeniem postępowania karnego, a także brak jest szczególnych powodów, dla których postępowanie karne byłoby niezbędne z uwagi na wymogi prewencji generalnej.

³¹ U. Jesionek, *Das österreichische...*, s. 115.

³² Tamże, s. 122–123.

W sprawach nieletnich przesłanki umorzenia postępowania przez sąd uregulowane są nieco inaczej niż przesłanki odstąpienia od ścigania przez prokuratora. Sąd uprawniony jest do stosowania *diversion* z interwencją we wszystkich sprawach nieletnich niezależnie od wysokości górnej granicy zagrożenia karą za dane przestępstwo. Według przeważających w nauce i orzecznictwie poglądów sąd uprawniony jest do stosowania tej formy reakcji również w przypadku „ciężkiej winy” nieletniego oraz w odniesieniu do przestępstw, których skutkiem była śmierć człowieka.³³

Kluczowym elementem austriackiej reformy prawa karnego nieletnich z 1988 r. było wprowadzenie instytucji określanej jako *außergerichtlicher Tatausgleich* (pozasądowe naprawienie szkody), polegającej na odstąpieniu od ścigania przez prokuratora lub sądowym umorzeniu postępowania w razie wykazania przez nieletniego gotowości do przyjęcia odpowiedzialności za swój czyn i podjęcia działań zmierzających do naprawienia wyrządzonej szkody. W większości wypadków pozasądowe naprawienie szkody ma miejsce przed wniesieniem aktu oskarżenia do sądu. Jednak termin *außergerichtlicher Tatausgleich* nie jest do końca precyzyjny, ponieważ wyrównanie następstw czynu przez sprawcę, skutkujące umorzeniem postępowania karnego, możliwe jest także w postępowaniu przed sądem. Celem pozasądowego naprawienia szkody jest przywrócenie naruszonego przestępstwem pokoju społecznego przy jednoczesnym zabezpieczeniu finansowych i emocjonalnych interesów ofiar oraz skonfrontowaniu sprawców ze skutkami ich zachowań.³⁴ W praktyce pozasądowe naprawienie szkody często przybiera postać pojednania sprawcy z ofiarą (*Täter–Opfer–Ausgleich*), polegającego na uzgodnieniu przez nich sposobu wyrównania wyrządzonej szkody przy udziale bezstronnego mediatora. Pozasądowe naprawienie szkody ma jednak szerszy zakres niż pojednanie sprawcy z ofiarą i może nastąpić również wtedy, gdy popełniono przestępstwo bez ofiar, ofiara jest nieznana bądź nie jest zainteresowana spotkaniem ze sprawcą i uzgodnieniem sposobu kompensaty poniesionych strat. Istotne jest przy tym, że do skutecznego przeprowadzenia pozasądowego naprawienia szkody nie jest wymagana pełna kompensata wyrządzonej szkody, a jedynie naprawienie szkody w sposób adekwatny do okoliczności danego przypadku (*Ausgleich auf eine den Umständen nach geeignete Weise*). O tym, jaki sposób naprawienia szkody jest adekwatny w konkretnym wypadku, decyduje nie tylko rodzaj popełnionego przestępstwa i jego skutki, ale także możliwości sprawcy.³⁵ Generalnie naprawienie

³³ Tamże, s. 113.

³⁴ H.V. Schroll, *Entwicklung...*, s. 19–21.

³⁵ U. Jesionek, *Das österreichische...*, s. 153.

szkody rozumiane jest szeroko, nie tylko jako zapłata odszkodowania za straty materialne, ale jako pozytywne działania sprawcy pozostające w relacji do popełnionego przestępstwa. W przypadku nieletnich, którzy z uwagi na swoje dochody i sytuację majątkową nie są w stanie zapłacić odszkodowania, sposobem naprawienia szkody mogą być np. osobiste świadczenia na rzecz ofiary lub innych osób. Inaczej niż w przypadku dorosłych, w sprawach nieletnich zgoda pokrzywdzonego nie jest warunkiem pozasądowego naprawienia szkody. W razie braku zgody pokrzywdzonego możliwe jest wzięcie przez nieletniego odpowiedzialności za swój czyn i wyrównanie wynikłej szkody w inny sposób niż świadczenia na rzecz ofiary.

W praktyce selekcja spraw nieletnich, w których ewentualnie możliwe jest odstąpienie od ścigania po pozasądowym naprawieniu szkody, należy do kompetencji prokuratora. Wyselekcjonowane w ten sposób sprawy przekazuje on do biura ds. pozasądowego naprawienia szkody prowadzonego przez Związek Kuratorów Sądowych i Pracowników Socjalnych. Wykwalifikowany pracownik socjalny określany jako *Konfliktregler* (w dosłownym tłumaczeniu jest to „regulator konfliktów”) nawiązuje kontakt z ofiarą, o ile jest ona znana, informując ją o istocie pozasądowego naprawienia szkody i przysługujących jej prawach. Następnie kontaktuje się z nieletnim w celu ustalenia, czy nieletni wykazuje gotowość wzięcia odpowiedzialności za swój czyn i wyrównania szkody, informując go przy tym o skutkach ewentualnego naprawienia szkody i przysługującym mu prawie do żądania wszczęcia postępowania aż do chwili ostatecznego odstąpienia od ścigania przez prokuratora. W razie zgody pokrzywdzonego pracownik socjalny pełni funkcję mediatora w procesie pojednania sprawcy z ofiarą, a w innych wypadkach uzgadnia z nieletnim sposób naprawienia szkody. Przedłożone przez pracownika socjalnego sprawozdanie, dotyczące możliwości naprawienia szkody, jest podstawą do podjęcia przez prokuratora decyzji o czasowym odstąpieniu od ścigania. Jeśli do pozasądowego naprawienia szkody dochodzi na etapie postępowania przed sądem, pracownik socjalny (*Konfliktregler*) działa w oparciu o przekazanie mu sprawy przez sąd i sądowi przedkłada sprawozdanie co do możliwych sposobów kompensaty szkody. Zadaniem pracownika socjalnego jest także przedstawienie prokuratorowi lub sądowi sprawozdania końcowego informującego o ostatecznych efektach uzgodnionego planu naprawienia szkody. W sytuacji gdy nieletni w pełni wywiązał się z uzgodnionych obowiązków dotyczących naprawienia szkody lub wywiązał się z nich co najmniej na tyle, że przy uwzględnieniu jego zachowania należy przyjąć, iż dotrzyma dalszych warunków porozumienia, jest to podstawą do ostatecznego odstąpienia od ścigania lub umorzenia postępowania karnego. W przeciwnym razie prokurator lub sąd decyduje o wszczęciu albo kontynuowaniu postępowania karne-

go. Podjęcie takiej decyzji uzależnione jest jednak od oceny, czy jest to potrzebne ze względów indywidualnoprewencyjnych. W praktyce sprawy ok. 83% nieletnich podejrzanych kończą się na etapach poprzedzających wydanie wyroku, z czego większość w drodze *diversion* z interwencją lub bez interwencji.³⁶

Austriackie prawo karne nieletnich traktowane jest niekiedy jako przykład modelowych rozwiązań w tej dziedzinie, odpowiadających standardom międzynarodowym, które wyraźnie preferują stosowanie wobec nieletnich reakcji alternatywnych do formalnego skazania i opowiadają się za przyznaniem policji, prokuraturze i innym organom zajmującym się sprawami nieletnich kompetencji do: „(...) załatwiania tych spraw według własnego uznania, bez formalnej rozprawy, zgodnie z kryteriami ustalonymi przez prawo (...)”³⁷ Podobne rozwiązania, oparte na szerokim stosowaniu wobec nieletnich reakcji o charakterze *diversion*, często uzależnionych od pojednania sprawcy z ofiarą czy naprawienia szkody na innej drodze, przyjęto w Holandii i Niemczech.³⁸ W Stanach Zjednoczonych zmiany w systemie postępowania z nieletnimi w ostatnich dekadach związane były raczej z kryminalizacją sądów dla nieletnich i zaostrzaniem reakcji na popełniane przez nich przestępstwa pod wpływem koncepcji kary zasłużonej (*just deserts*) oraz ideologii zakładającej surowe traktowanie przestępców (*get tough movement*).³⁹ W obecnej sytuacji, kiedy wszystkie dotychczasowe racjonalizacje karania (resocjalizacja, odpłata, odstraszenie i unieszkodliwienie) wydają się tam bankrutować,⁴⁰ zdaniem niektórych kryminologów to właśnie reakcje na przestępczość mieszczące się w nurcie sprawiedliwości naprawczej, pomimo wszystkich obaw i zastrzeżeń, które z sobą niosą, stanowią najbardziej obiecującą perspektywę na przyszłość.⁴¹

³⁶ Według informacji za rok 2000 uzyskanych korespondencyjnie od prof. U. Jesionka, Prezesa Sądu dla Nieletnich w Wiedniu.

³⁷ Reguła 11.2. Wzorcowych Reguł Minimum NZ dotyczących Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich (Reguły Pekieńskie) z 1985 r. W tłumaczeniu na język polski Reguły Pekieńskie opublikowano w: Archiwum Kryminologii 1993, t. XIX, s. 245–268.

³⁸ W. Heinz, *Deutschland* (w:) F. Dünkel, A. van Kalmthout, H. Schüler-Springorum (red.), *Entwicklungstendenzen und Reformstrategien im Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich*, Mönchengladbach 1997, s. 38–46; I. Sagel-Grande, *Jugendkriminalität und Jugend(straf)recht in den Niederlanden unter besonderer Berücksichtigung des Halt-Projekts und der Aufgabenstrafen*, DVJJ-Journal 2000, nr 1, s. 10–12.

³⁹ B.C. Feld, *The Juvenile Court* (w:) M. Tonry (red.), *Crime & Punishment*, Nowy Jork-Oksford 1998, s. 529–532.

⁴⁰ Por. F.W.M. McElrea, *The New Zealand...*, s. 69: „There are a variety of views on the theory of punishment, but there is agreement that the criminal justice system is not working. Crime rates keep climbing and prison populations keep growing, at considerable expense in human and financial terms” (Jest mnóstwo poglądów na temat teorii karania, ale jest też zgoda co do tego, że system wymiaru sprawiedliwości nie działa. Poziom przestępczości rośnie i rośnie populacja więzienna przy dużych kosztach społecznych i finansowych).

⁴¹ G. Bazemore, *Three Paradigms for Juvenile Justice* (w:) B. Galaway, J. Hudson J. (red.), *Restorative...*, s. 44.